

ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ РОЗУМНИХ СТРОКІВ ПІД ЧАС ОЗНАЙОМЛЕННЯ ОБВИНУВАЧЕНОГО І ЙОГО ЗАХИСНИКА З МАТЕРІАЛАМИ СПРАВИ

О. М. Дроздов,
адвокат, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого

У кримінальному процесі спостерігається тенденція до розширення можливостей учасників кримінального судочинства отримувати відомості з матеріалів кримінальної справи з метою реалізації своїх прав і свобод. Безпосередньо це стосується ознайомлення обвинуваченого і його захисника з матеріалами кримінальної справи після закінчення слідства.

Додають актуальності зазначеному питанню зміни, які постійно вносяться законодавцем у статтю 218 КПК. Так Законом України «Про внесення змін до статті 218 Кримінально-процесуального кодексу України щодо ознайомлення обвинуваченого і захисника з матеріалами кримінальної справи» від 8 квітня 2011 р. частину 6 ст. 218 КПК викладено в такій редакції: «Обвинуваченого і його захисника не можна обмежувати в часі, потрібному їм, щоб ознайомитися з усіма матеріалами справи в розумні строки». Водночас цю статтю доповнено частиною 7 такого змісту: «У разі зволікання ознайомлення з матеріалами справи обвинуваченим чи його захисником слідчий за погодженням із прокурором або прокурор вносить до суду за місцем провадження слідства подання, яке суддя розглядає і своєю постановою може визначити строк, протягом якого обвинувачений і його захисник повинні ознайомитися з матеріалами справи та заявити клопотання. Після закінчення цього строку обвинувачений і його захисник вважаються ознайомленими з матеріалами справи. На постанову судді прокурором, обвинуваченим чи його захисником протягом трьох діб із дня її винесення може бути подана апеляція. Подання апеляції не зупиняє виконання постанови судді».

Проблема протидії зволіканню ознайомлення з матеріалами справи обвинуваченим чи його захисником не є новою та відома не лише в Україні. Наприклад, відповідно до ч. 3 ст. 217 КПК РФ обвинувачений і його захисник не можуть обмежуватися в часі, необхідному їм для ознайомлення з матеріалами кримінальної справи. Якщо обвинувачений і його захисник, що приступили до ознайомлення з матеріалами кримінальної справи, явно затягують час ознайомлення з вказаними матеріалами, то на підставі судового рішення, що приймається в порядку, встановленому статтею 125 Кодексу, визначається певний строк для ознайомлення з матеріалами кримінальної справи. У разі, якщо обвинувачений і його захисник без поважних причин не ознайомилися з матеріалами кримінальної справи у встановлений судом строк, слідчий має право прийняти рішення про закінчення проведення даної процесуальної дії, про що виносить відповідну постанову і робить відмітку в протоколі ознайомлення обвинуваченого та його захисника з матеріалами кримінальної справи.

Перш за все сподіваємося, що завдяки внесеним змінам зволікання ознайомлення з матеріалами справи обвинуваченим чи його захисником не буде кваліфікуватися слідчим як намагання ухилитися від слід-

У статті проаналізовано питання щодо дотримання розумних строків кримінального судочинства у ході ознайомлення обвинуваченого та його захисника з матеріалами кримінальної справи. Запропоновано шляхи удосконалення кримінально-процесуального законодавства щодо регулювання наведеного інституту.

Ключові слова: розумні строки, обвинувачений, захисник, кримінальний процес, матеріали кримінальної справи

ства і суду або від виконання процесуальних рішень, що є за ст. 148 КПК підставою для обрання запобіжного заходу, у тому числі і взяття під варту.

Наведений законодавчий крок призвів до розширення сфери судового контролю в кримінальному судочинстві та поставив перед практиками та науковцями ряд питань, які умовно можна поділити на такі види:

- визначення нормативного змісту оцінних категорій «розумні строки» і «зволікання» на етапі ознайомлення з матеріалами кримінальної справи;
- вимоги, яким повинен відповідати зміст подання, та порядок його погодження з прокурором;
- особливості проведення судового розгляду подання про визначення строку, протягом якого обвинувачений і його захисник повинні ознайомитися з матеріалами справи і заявити клопотання, та рішення, які суд вправі прийняти за результатами такого розгляду;
- особливості апеляційного оскарження та розгляду в апеляційній інстанції скарги на постанову суду.

В обмежених рамках цієї статті зупинимося на дослідженні окремих, на нашу думку найбільш актуальних у правозастосовній практиці, питань.

Видається, що норми кримінально-процесуального законодавства про ознайомлення з матеріалами кримінальної справи спрямовані на забезпечення права обвинуваченого на захист, а також деталізують конституційне право на свободу отримання інформації (ст. 34 Конституції України), регулюють відносини в сфері інформаційного забезпечення учасників кримінального судочинства, що відповідають інтересам доказування.

Як зазначається в роз'ясненні Міністерства юстиції України «Закон України «Про доступ до публічної інформації»: інформаційний прорив в Україні» від 13 травня 2011 р., на виконання Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи від 5 жовтня 2005 р. № 1466 «Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною» та з метою забезпечення реалізації положень статті 34 Конституції України стосовно свободи інформації, статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., статті 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, а також для забезпечення ефективної реалізації права кожного на свободу вираження поглядів та доступ до інформації, права на вільне

збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб, Верховною Радою України 13 січня 2011 р. були прийняті Закони України «Про доступ до публічної інформації» та «Про внесення змін до Закону України «Про інформацію» (нова редакція), які набрали чинності 10 травня 2011 р.

Статтею 5 Закону «Про внесення змін до Закону України «Про інформацію» встановлено, що кожен має право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів. Відповідно до ст. 6 цього Закону право на інформацію забезпечується створенням механізму реалізації права на інформацію. Таким чином процедура ознайомлення повинна відповідати як вимогам міжнародних актів, так і вимогам законодавства про інформацію. Вимога Закону щодо забезпечення створення механізму реалізації права на інформацію в цій статті слугуватиме певним методологічним інструментом.

Щодо питання розумних строків ознайомлення з матеріалами справи, то на думку Е. М. Васекіної, юридичний строк є встановлений правовою нормою і обумовлений сукупністю фізичних, історичних, соціальних, психологічних ознак тимчасової період, що має властивості симетричності, інваріантності, додатковості та простоти, з настанням або закінченням якого пов'язано ту чи іншу подію або дію (бездіяльність), що має правове значення [1].

С. Б. Фомін пропонує під процесуальним строком у найширшому значенні розуміти встановлений законом, підзаконним нормативним актом або рішенням уповноваженої на те особи час для виконання суб'єктами кримінально-процесуальних відносин певних процесуальних дій (іноді утримання від них) або прийняття процесуальних рішень [2].

Втім вважаємо, що в аспекті запропонованого увазі читачам дослідження слід вести мову не про абстрактний час, а саме про конкретний період. Адже загалом «час» – фундаментальне поняття людського мислення, що відображає мінливість світу, процесуальний характер його існування, наявність у світі не тільки «речей» (об'єктів, предметів), але і подій. У зміст загального поняття часу входять аспекти, що відображаються більш спеціальними поняттями: одночасності, часової послідовності, тривалості, а також ідея спрямованості, що включає в себе уявлення про

минуле, сьогодні і майбутнє¹. Своєю чергою під періодом в науці розуміється проміжок часу, протягом якого закінчується будь-який повторюваний процес [3]. Таким чином під визначеним в порядку ст. 218 КПК судом строком слід розуміти встановлений постановою суду період часу для реалізації обвинуваченим та його захисником права ознайомитися з матеріалами справи та заявити клопотання.

Термінологічним недоліком, який одразу впадає в око при ознайомленні з текстом ч. 7 ст. 218 КПК є те, що суд своєю постановою визначає строк. Разом з цим постає і проблема правильного визначення судом строків ознайомлення з матеріалами справи. Визначити — з точністю з'ясувати, розкрити словами зміст чого-небудь [3]. Встановити значить призначити, затвердити, ввести в дію [3]. Отже суд в ході судового розгляду за допомогою сторін з'ясовує строк необхідний та достатній для ознайомлення з матеріалами справи, іншими словами — визначає цей строк, а вже в своїй постанові за результатами судового розгляду встановлює відповідний строк.

Процес оптимізації строків ознайомлення з матеріалами справи у кримінально-процесуальному законодавстві з огляду на необхідність дотримання вимоги їх «розумності», яка виступає певним нормативним імперативом не лише для слідчого та прокурора, але і для суду теж, повинен проводитися з урахуванням таких факторів.

Оцінне поняття «розумні строки» запозичене у КПК зі ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: «Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення». Як відомо, юрисдикція Європейського суду з прав людини (далі — Євросуд) поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та протоколів до неї (ст. 32 Конвенції). Тому зрозуміло, що вироблення критеріїв визначення «розумних строків» неможливо без опрацювання рішень Європейського суду з прав людини в яких дається тлумачення «розумних строків», передбачених статтею 6 Конвенції. Водночас екстраполяція нормативного змісту «розумних строків», закладеного у ст. 6 Конвенції

на процедуру ознайомлення з матеріалами справи повинна бути здійснена з обов'язковою його модифікацією.

Передусім зауважимо, що практикою Євросуду напрацьовано низку критеріїв задля оцінки дотримання «розумних строків»: складність справи, поведінка державних органів, поведінка заявника. Водночас О. Г. Шило доводить, що необхідно встановлювати чіткий механізму обмеження часу на ознайомлення з матеріалами кримінальної справи на досудовому слідстві у випадку зловживання учасниками процесу цим правом [4]. У зв'язку з цим О. В. Капліна зауважує, що запобігти зловживанню правами, обмежити його можуть удосконалення процесуального закону, уніфікація тлумачення тих норм права, смисл яких значною мірою залежить, зокрема, від розсуду суб'єкта правотлумачення та правозастосування, заходи щодо забезпечення однаковості судової і слідчої практики, розширення сфери судового контролю [5].

Усталеною є позиція Євросуду, викладена, зокрема у рішенні по справі «Рослов проти Росії» від 17 червня 2010 р.: оцінюючи обґрунтованість тривалості судочинства, Євросуд бере до уваги, що «... судові розгляди в основному відкладалися у зв'язку з хворобою заявника, веденням інших справ його захисником і клопотаннями захисту про виклик до суду додаткових свідків... Заявнику не можна ставити за провину те, що він скористався перевагою доступних йому процесуальних прав. У той же час ... держава також не може нести за це відповідальність» [6].

Сприятиме правовій визначеності згадуваної норми кримінально-процесуального закону вироблення і правильне застосування судовою практикою критеріїв визначення розумних строків ознайомлення з усіма матеріалами справи та подальше закріплення їх згідно зі ст. 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у відповідній постанові Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ у формі роз'яснень рекомендаційного характеру. Зазначений підхід узгоджується з практикою Євросуду. Як справедливо з цього приводу стверджує І. А. Тітко, Євросуд не лише визнає за національними судами роль інтерпретаторів правових норм, а й ставить поняття «правова визначеність» у залежність від існуючої практики цих судів [7].

При зверненні з поданням та під час розгляду такого подання судом і вирішення питання про встановлення розумних строків ознайомлення з матеріалами справи та заявляння клопотань вар-

¹ Тут і далі переклад з російської мови: Философская энциклопедия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy

то брати до уваги строки тримання обвинуваченого під вартою, обов'язково враховувати загальні строки досудового слідства. Окрім цього, на нашу думку, повинні бути досліджені факти: вік обвинуваченого, його освіта та стан здоров'я, інші обставини, що можуть вплинути на тривалість знайомлення з матеріалами справи обвинуваченим або його захисником.

Проте таке «зволікання», яке також є оціночним поняттям, не повинно ґрунтуватися лише на припущеннях слідчого або прокурора, воно повинно бути обґрунтоване відповідними доказами. Доказами, які б доводили, що зазначені особи, маючи реальну можливість ознайомлюватися з матеріалами справи, навмисно не роблять цього без поважних причин. Свідчити про намагання затягнути ознайомлення з матеріалами кримінальної справи з боку обвинуваченого або його захисника можуть додані до подання мотивовані постанови про відмову в задоволенні клопотань щодо одних і тих самих дій слідчого, з одних і тих самих підстав, у тому числі клопотань в іншій стилістичній формі, винесених слідчим в порядку ст. 221 КПК.

На наш погляд подання про встановлення строку, протягом якого обвинувачений і його захисник повинні ознайомитися з матеріалами справи та заявити клопотання повинно містити необхідні реквізити (найменування органу, який вносить подання, дані про погодження подання з прокурором (у разі внесення його слідчим), прізвище, ім'я та по батькові особи, щодо якої вноситься подання, дата й місце її народження); посилання на обставини, зазначені у ст. 218 КПК, зокрема, наведення фактів, що свідчать про навмисне зволікання обвинуваченого і його захисника в ознайомленні з матеріалами справи; інформацію про притягнення особи як обвинуваченого та про злочин, у вчиненні якого особа обвинувачується, і його кримінально-правову кваліфікацію; дату, до якої, на думку слідчого, слід суду надати можливість ознайомитися обвинуваченому та його захиснику ознайомитися з матеріалами справи.

В контексті викладеного доцільно скористатися за аналогією правовими положеннями постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання і досудового слідства (із змінами, внесеними згідно з Постановами Пленуму Верховного Суду № 10 від 11 червня 2004 р. та № 15 від 24 жовтня 2008 р.) та встановити, що суди не повинні брати

до провадження подання, внесені відповідно до ст. 218 КПК, якщо на порушення ч. 7 цієї статті вони не були погоджені з прокурором, або той із ними не погодився, або з подання не зрозуміло, який саме прокурор (його посада і прізвище) дав згоду.

Подання про встановлення строку ознайомлення з матеріалами кримінальної справи обвинуваченим чи його захисником з урахуванням принципів кримінального судочинства, зокрема принципу змагальності, повинно розглядатися за наступною процедурою. У судовому засіданні суддя оголошує, яке подання розглядатиметься; з'ясовує, хто з учасників розгляду з'явився, необхідні дані про них та роз'яснює їм права (заявляти відводи і клопотання в межах предмета судового дослідження, давати пояснення, висловлювати свою думку щодо клопотань і пояснень інших учасників розгляду, оскаржувати постанову судді); повідомляє своє прізвище, прізвища прокурора і секретаря судового засідання, захисника і обвинуваченого; з'ясовує наявність відводів та клопотань і вирішує їх; допитує обвинуваченого; в разі потреби бере пояснення в слідчого; заслуховує думку прокурора, захисника й ухвалює постанову.

Оскільки ст. 84 КПК передбачено обов'язкове ведення протоколу в судових засіданнях суду першої інстанції, він ведеться і під час розгляду подання про встановлення строку ознайомлення з матеріалами кримінальної справи обвинуваченим чи його захисником.

За результатами судового розгляду суд своєю постановою може визначити строк, протягом якого обвинувачений і його захисник повинні ознайомитися з матеріалами справи та заявити клопотання (ч. 7 ст. 218 КПК). Втім, відповідно до ст. 219 КПК, таке рішення суду не повинно унеможлилювати, окрім права заявляти клопотання, реалізацію і інших прав захисника обвинуваченого: робити виписки, мати побачення з обвинуваченим віч-на-віч, роз'яснювати обвинуваченому зміст обвинувачення, обмірковувати з обвинуваченим питання про заявлення клопотань, подавати докази, заявляти відводи, оскаржувати дії та рішення слідчого і прокурора.

Положення ч. 7 ст. 218 КПК викликають і інші зауваження.

На практиці трапляються випадки, коли строки досудового слідства закінчилися, а обвинувачений внаслідок захворювання чи з інших об'єктивних причин не встиг завершити ознайомлення з матеріалами кримінальної справи у відведений судом строк або суд встановив строк, який значно

менший, ніж той, про який йшлося в поданні слідчого або прокурора і обвинувачений та його захисник не встигли ознайомитися з матеріалами кримінальної справи.

Іноді за наведених обставин слідчі виносять постанови про зупинення досудового слідства. Такий підхід, на нашу думку, не відповідає вимогам КПК, адже відповідно до ст. 212 КПК досудове слідство закінчується складанням обвинувального висновку. Далі, визнавши зібрані докази достатніми для складання обвинувального висновку і виконавши вимоги ст. 217 КПК, слідчий зобов'язаний оголосити обвинуваченому, що слідство в його справі закінчено і що він має право на ознайомлення з усіма матеріалами справи як особисто, так і з допомогою захисника.

Загалом, з'ясовуючи характер недотримання процесуальних строків, необхідно точно усвідомлювати, маємо ми справу зі строком виконання обов'язку чи зі строком здійснення права, оскільки їх недотримання спричиняє різні правові наслідки. Закінчення строків реалізації права спричиняє припинення цього права [3]. Таким чином формально твердження законодавця, що після закінчення цього строку обвинувачений і його захисник вважаються ознайомленими з матеріалами справи (ч. 7 ст. 218 КПК), виглядає цілком правильним. Однак з цього приводу слід сказати, що в науці кримінального процесу визнається, що чим більш важливим є певне процесуальне право, тим важливішим є і значення строку, пов'язаного з ним. У разі пропуску такого строку з поважних причин він може бути відновлений у встановле-

ному порядку з відновленням права, погашеного закінченням строку [3]. Думається, що за загальним правилом, зважаючи на процесуальну самостійність слідчого (ст. 114 КПК) та у разі відсутності правового конфлікту між слідчим та обвинуваченим, останньому, після його одужання та по закінченні строку, відведеного судом для ознайомлення з матеріалами справи, слідчий зобов'язаний надати додатковий час для ознайомлення з ними. Отже в КПК необхідно передбачити процедуру продовження слідчим строків ознайомлення, та у разі зволікання ознайомлення з матеріалами справи обвинуваченим чи його захисником – судом.

На постанову судді прокурором, обвинуваченим чи його захисником протягом трьох діб із дня її винесення може бути подана апеляція (ст. 218 КПК). Постанова судді про встановлення строку, протягом якого обвинувачений і його захисник повинні ознайомитися з матеріалами справи та заявити клопотання, відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 347 КПК та ч. 1 ст. 349 КПК, подається через суд, який постановив постанову. Зважаючи на необхідність оперативного вирішення питання щодо забезпечення дотримання прав людини та основоположних свобод, законодавець повинен внести зміни до ч. 5 ст. 349 КПК задля того, щоб апеляція на постанову судді, винесену в порядку, передбаченому ст. 218 КПК, подавалася безпосередньо до апеляційного суду протягом трьох діб із дня її винесення і розглядалася за правилами, встановленими ст. 382 КПК.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Васекіна Э. М. Юридические сроки : теоретико-правовое исследование. – М., 2011. – С. 6.
2. Фомін С. Б. Строки у кримінальному судочинстві: поняття, класифікація та функціональне призначення: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. – Х., 2003. – С. 7-8.
3. Толковый словарь Ожегова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ogegova>
4. Шило О. Г. Теоретико-прикладні основи реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі України. – Х. : Право, 2011. – С. 102-103.
5. Капліна О. В. Проблеми зловживання правом у кримінальному процесі // Вісник Академії правових наук України. – 2010. – № 3 (62). – С. 295.
6. Обзор судебной практики Верховного Суда Российской Федерации за III квартал 2010 года // Бюллетень Верховного Суда Российской Федерации. – 2011. – № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.supcourt.ru/vscourt_detale.php?id=7202
7. Тітко І. А. Оцінні поняття у кримінально-процесуальному праві України : монографія / І. А. Тітко. – Х. : Право, 2010. – С. 108.

Дроздов А. М. Проблемы соблюдения разумных сроков при ознакомлении обвиняемого и его защитника с материалами дела

В статье проанализирован вопрос о соблюдении разумных сроков уголовного судопроизводства в ходе ознакомления обвиняемого и его защитника с материалами уголовного дела. Предложены пути совершенствования уголовно-процессуального законодательства по регулированию данного института.

Ключевые слова: разумные сроки, обвиняемый, защитник, уголовный процесс, материалы уголовного дела

Drozdov Olexander. Problems of compliance with reasonable timing during the familiarization of the accused and his counsel with the case materials

In this article the question of compliance with reasonable time criminal proceedings during the familiarization of the accused and his counsel with the case materials are analyzed. The ways of improving the criminal procedure law to regulate this institute are suggested.

Key words: reasonable timing, accused, defender, criminal procedure, criminal case materials